

Nr 26.

Ankom till riksdagens kansli den 24 mars 1943 kl. 10 f. m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner angående viss ändring av lagen om tillsättning av prästerliga tjänster.

Första lagutskottet har i ett sammanhang behandlat de inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motionerna nr 128 i första kammaren av herr *Björck*, nr 177 i samma kammare av herr *Näslund* och nr 195 i andra kammaren av herr *Sundqvist m. fl.*

I motionen I: 177 föreslås, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning och förslag i fråga om sådan ändring av lagen den 7 december 1934 om tillsättning av prästerliga tjänster, att stadgandet i 41 § 4 mom. att Konungen äger utnämningssrätt till kyrkoherdetjänst var tredje gång den är ledig upphäves.

I motionerna I: 128 och II: 195, vilka äro likalydande, hemställes, att riksdagen hos Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning angående sådan ändring av förenämnda lag, att kyrkoherdetjänst var tredje gång den blir ledig utan prov och val efter ansökan tillsättes av Konungen.

Beträffande de skäl, som legat till grund för motionärernas hemställan får utskottet, i den mån redogörelse därför ej lämnas här nedan, hänvisa till motionerna.

Enligt lagen den 7 december 1934 om tillsättning av prästerliga tjänster gäller i fråga om kyrkoherdetjänst att, sedan ansökningstiden utgått, domkapitlet skall å förslag uppföra tre av de sökande, vilka därefter skola avlägga predikoprov. Å därefter hållen frågodagsförrättning äger församlingen kalla s. k. fjärde provpredikant, vilken uppföres på förslaget och får avlägga predikoprov. Valförrättning hålles sedan med församlingen.

Enligt 41 § gäller såsom huvudregel (1 mom.) att den som vid valet erhållit de flesta rösterna skall av domkapitlet förSES med fullmakt å tjänsten. Vissa undantag härifrån upptagas i följande moment. Har vid val till kyrkoherdetjänst fjärde provpredikant varit under omröstning, äger Kungl. Maj:t liksom tidigare tillsätta tjänsten. Har därvid någon av de å förslaget uppförda erhållit mer än hälften av de avgivna rösterna och därjämte minst en femtedel av de röstberättigade deltagit i omröstningen, äger Kungl. Maj:t utnämna någon av de å förslaget uppförda (2 mom.), under det att i annat fall Kungl.

Maj:t äger utnämna antingen en av de å förslaget uppförda eller ock någon till tjänsten behörig präst som anmält sig såsom sökande direkt hos Kungl. Maj:t (3 mom.). Härjämte skall (enl. 4 mom.), oavsett om vid val till kyrkoherdetjänst fjärde provpredikant varit under omröstning eller ej, sådan tjänst *var tredje gång den är ledig* tillsättas av Kungl. Maj:t, som därvid äger att till tjänsten utnämna antingen en av de å förslaget uppförda eller ock någon till tjänsten behörig präst som anmält sig som sökande hos Kungl. Maj:t. Jämväl beträffande domprostbefattning tillkommer tillsättningsrätten Kungl. Maj:t (5 mom.).

1934 års prästvals lag trädde i kraft den 1 januari 1935, då lagen den 9 december 1910 angående tillsättning av prästerliga tjänster upphörde att gälla. Enligt sistnämnda lag skulle tillsättning av kyrkoherdetjänst äga rum i enahanda ordning som enligt 41 § 1—3 mom. nu gällande lag. Bestämmelsen i 41 § 4 mom. angående s. k. tredjegångstillsättning av kyrkoherdetjänst utgjorde däremot en nyhet för 1934 års lag.

Till belysande av detta lagrums förhistoria må anmärkas följande.

Den i 1910 års prästvals lag stadgade ordningen för tillsättning av prästerliga tjänster hade, särskilt i vad den avsåg kyrkoherdebefattningarna, från prästerligt håll blivit föremål för många anmärkningar, enär den icke ansetts uppfylla de krav på en någorlunda rättvis befordran efter förtjänst och skicklighet, vilka prästerskapet ansett sig skäligen böra framställa.

Frågan om ändring av tillsättningsproceduren framfördes också redan vid 1920 års kyrkomöte, som i särskilda skrivelser den 23 november 1920 hos Kungl. Maj:t anhöll *dels* om åtgärder för erforderliga ändringar i prästvalslagen i syfte att vid val till kyrkoherdetjänst, där fjärde provpredikant ej varit under omröstning, domkapitlets skyldighet att utfärda fullmakt skulle inskränkas till det fall, att någon av de å förslaget uppförda erhållit mer än hälften av de avgivna rösterna samt tillika minst en femtedel av samtliga i den justerade vallängden upptagna röstberättigade deltagit i omröstningen, men att eljest Konungen skulle äga att utnämna inom förslaget, *dels ock* om vidtagande av åtgärder för sådan ändring av prästvalslagen, att villkoren för att prästman skulle anses vara å frågodag kallad till fjärde provpredikant skärptes.

Frågan om prästvalslagens brister i angivna hänseende blev därjämte föremål för beaktande i samband med behandlingen vid 1920 års kyrkomöte av ett av Kungl. Maj:t för kyrkomötet då framlagt förslag till lag om upphävande av patronell kallelserätt. Berörda förslag innebar, bland annat, att alla patronella kallelserätter till ordinarie prästerliga tjänster skulle vid viss tidpunkt upphöra samt att beträffande dessa tjänsters tillsättande därefter skulle gälla vad i allmänhet vore stadgat. Kyrkomötet beslöt emellertid för sin del antaga ett av kyrkolagsutskottet utarbetat förslag till lag om upphävande av patronatsrätt, enligt vilket kyrkoherdetjänst, vartill patronus då hade kallelse-

rätt, efter patronatsrättens upphävande icke skulle tillsättas i vanlig ordning, d. v. s. enligt reglerna i 1910 års prästvals lag, utan av Kungl. Maj:t, sedan dock förslag och val i vanlig ordning föregått; och skulle Kungl. Maj:t därvid äga att till tjänsten utnämna antingen en av de å förslaget uppförda eller ock, utan hinder av eljest gällande stiftsband, annan till kyrkoherdetjänst behörig präst, vilken såsom sökande anmält sig hos Konungen. I sin motivering för det sålunda föreslagna nya tillsättningsförfarandet anförde kyrkomötet, att den nuvarande ordningen för prästval vore behäftad med vissa olägenheter samt att, då patronatsrätten i viss mån vore ägnad att motverka dessa olägenheter, densamma icke borde upphävas, utan att det däri liggande korrektivet mot prästvalslagens brister på något sätt bleve tillvaraget; och hade kyrkomötet ansett, att en lämplig utväg härtill skulle beredas, om utnämningssrätten till kyrkoherdetjänst, som förut tillsatts i patronell ordning, lades i Kungl. Maj:ts hand.

I enlighet med kyrkomötets förenämnda beslut, som biträdades av 1921 års riksdag, utfärdades sedermera lagen om upphävande av patronatsrätt den 3 juni 1921, vilken lag i fråga om tillsättning av kyrkoherdetjänst i församling, som förut varit patronell, innehåller bestämmelser av den innebörd, som nyss angivits.

Vid 1925 års kyrkomöte framfördes i särskilda motioner av kontraktsprosten Gunnar Ekström och kontraktsprosten L. Tofft två förslag om ändring av prästvalslagens bestämmelser rörande kyrkoherdebefattnings tillsättande, vilka båda förslag av kyrkolagsutskottet sammanfördes under benämningen Ekström-Toffts linje. Vidare framfördes vid samma kyrkomöte i särskilda motioner av prosten E. Leufvén och biskopen Viktor Rundgren m. fl. två förslag om reformering av det prästerliga beföringssättet, vilka sistnämnda båda förslag av kyrkolagsutskottet sammanfördes under benämningen Leufvén-Rundgrens linje.

Den Ekström-Tofftska linjen uppställde såsom villkor för att valutslaget skulle vara bindande, att vederbörande prästman erhållit på visst sätt kvalificerad majoritet. För att val av kyrkoherde eller kallande av fjärde provpredikant skulle vara avgörande, fordrades sålunda, att den valde erhållit en viss kvotdel av samtliga avgivna röster och i förhållande till den honom i röstetal närmast stående fått på visst sätt kvalificerad majoritet, samt att i valet deltagit viss kvotdel eller visst antal av de röstberättigade. Därrest samtliga dessa förutsättningar icke förelågo, skulle utnämningssrätten övergå till högre myndighet — Konungen eller biskopen med domkapitlet — vilken vid utnämningen icke skulle vara bunden till förslaget.

Det för den Leufvén-Rundgrenska linjen utmärkande låg däri, att, medan såsom regel de prästerliga befattningarna skulle tillsättas i förut gällande ordning, skulle kyrkoherdetjänsterna i vissa fall tillsättas av kyrkostyrelsen, utan att något församlingsval därvid föregått. Omförmälda av prosten Leufvén och biskopen Rundgren m. fl. framförda förslag om reformering av det prästerliga

befordringssättet gingo sålunda båda ut på, att var tredje gång en kyrkoherdetjänst bleve ledig, densamma skulle utan prov och val efter ansökan tillsättas av Konungen på förslag av domkapitlet.

1925 års kyrkomöte — som i huvudsak anslöt sig till den Ekström-Tofftska linjen — beslöt att hos Kungl. Maj:t *dels* framhålla sin bestämda övertygelse om det trängande behovet av åtgärders vidtagande för ändrade bestämmelser om tillsättning av kyrkoherdebefattning *dels ock* anhålla, att Kungl. Maj:t ville vidtaga erforderliga åtgärder för en reformering av bestämmelserna för tillsättande av kyrkoherdebeställning i den riktning, som innefattades i den Ekström-Tofftska linjen.

Vid 1929 års kyrkomöte återupptogs frågan om ändrad lagstiftning å förevarande område. I en vid nämnda kyrkomöte väckt motion framfördes sålunda ett förslag i ämnet av i huvudsak samma innebörd som Leufvén-Rundgrens linje.

I anledning av denna motion hemställde kyrkomötet i skrivelse till Konungen den 28 oktober 1929, att en allsidig utredning — med beaktande av de olika inom kyrkomötet i denna fråga framkomna förslagen — måtte verkställas rörande revision av gällande lag angående tillsättning av prästerliga tjänster, i syfte att, vid sidan av församlingarnas berättigade anspråk på inflytande vid prästerliga befattningars tillsättande, jämväl *dels* prästerskapets krav på rättvis befordran *dels ock* kyrkans intresse av, att vid tillsättande av krävande tjänster de därför lämpligaste krafter komme i åtanke, måtte bättre än vid då gällande ordning kunna tillgodoses, samt att Kungl. Maj:t därefter måtte för kyrkomötet framlägga det förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

Frågan om ändrad lagstiftning å förevarande område anmäldes inför Kungl. Maj:t i statsrådet den 23 maj 1930. Dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet anförde vid detta tillfälle bland annat följande:

Det huvudproblem, det här gäller att lösa, är spörsmålet om ett rätt avvägande mot varandra av församlingarnas på den historiska utvecklingen grundade och även i och för sig berättigade anspråk på medbestämmanderätt vid utseendet av deras själasörjare och prästerskapets lika berättigade krav på en i möjligaste mån rättvis och likformig samt efter i lag fastställda grunder skeende befordran. Frågan är mycket svårlöst. Att de nu gällande författningsbestämmelserna vid omsättandet i praktiken icke lett till ett för prästernas del tillfredsställande resultat, därom torde allmän enighet råda. Att ändringen bör gå i riktning mot ett stärkande av kyrkostyrelsens inflytande vid tillsättningen, synes vara allmänt erkänt. Däremot gå meningarna isär, då det gäller att närmare anvisa den väg, på vilken man bör gå fram för att nå ett för samtliga intressen tillfredsställande resultat.

Sedan dåvarande departementschefen efter erhållet bemyndigande den 24 maj 1930 tillkallat särskilda sakkunniga att inom ecklesiastikdepartementet biträda med utredning angående en reformering av lagstiftningen om tillsättning av prästerliga tjänster, avgåvo de sakkunniga den 31 december 1932

betänkande (stat. off. utr. 1932: 35) med bland annat förslag till lag angående tillsättning av prästerliga tjänster.

De sakkunniga ansågo sig icke kunna förorda vare sig den Ekström-Tofftska eller den Leufvén-Rundgrenska linjen. Rörande sistnämnda linje uttalade de sakkunniga, att en reform enligt denna linje komme att innebära ett icke oväsentligt brytande med den historiska utvecklingen å förevarande område samt att den risken icke torde vara utesluten, att i sådana fall, då en kyrkoherdetjänst skulle tillsättas utan att församlingen haft tillfälle att genom val uttala sig i frågan, den utnämmande myndigheten komme att fästa alltför stort avseende vid vederbörandes tjänstålder och formella meriter, under det att andra kvalifikationer av måhända större betydelse med hänsyn till den ifrågavarande tjänstens behov icke komme att vinna tillräckligt beaktande.

Enligt de sakkunnigas förslag skulle församlingens val såsom förut i regel vara utslagsgivande men domkapitlet i vissa undantagsfall — såsom vid stark röstsplitring eller då valutgången skulle innebära en uppenbar orättvisa — kunna hänskjuta frågan om tjänstens tillsättande till Konungens avgörande.

Departementschefen avvisade såväl de Ekström-Tofftska och Leufvén-Rundgrenska linjerna som de sakkunnigas förslag och förordade i stället införandet av en regel enligt vilken kyrkoherdetjänst var tredje gång den var ledig efter förutgångna prov och val skulle tillsättas av Kungl. Maj:t. Vid lagärendets föredragning i statsrådet den 9 februari 1934 anförde departementschefen bland annat:

En reformering i nu angivna riktning av bestämmelserna för kyrkoherdetjänsternas tillsättande komme visserligen att innebära en del avvikelser från de regler, som gälla enligt 1910 års prästvals lag, men å andra sidan komme emellertid en dylik reform även att i flera avseenden stå i överensstämmelse med de allmänna grunder, på vilka denna lag vilar. Till att börja med skall sålunda vid två ledigheter av tre församlingens val såsom hittills fortfarande hava avgörande betydelse, så snart fjärde provpredikant ej kallats. Men även i de fall, då vid var tredje ledighet församlingens val icke skall vara avgörande, står det föreslagna nya tillsättningsförfarandet i åtskilliga avseenden i överensstämmelse med den i 1910 års prästvals lag stadgade ordningen för tillsättande av kyrkoherdebefattning. Tjänsten skall sålunda i vanlig ordning anslås ledig till ansökning, domkapitlet skall upprätta förslag, församlingen skall, efter det de å förslaget uppförda avlagt predikoprov, tillfrågas, huruvida den vill kalla fjärde provpredikant, varefter, därest sådan i föreskriven ordning kallas och sedan han av domkapitlet uppförts å förslaget och provpredikat, val skall äga rum. Först därefter skola de nya reglerna gripa in. Då enligt prästvalslagen i alla de tämligen ofta förekommande fall, där fjärde provpredikant varit under omröstning, församlingens val icke är avgörande utan utnämningrätten förbehållits Kungl. Maj:t, torde det icke vara ägnat att väcka betänkligheter, att denna i prästvalslagen redan förekommande princip om utnämningrättens överlämnande till Kungl. Maj:t erhåller en mera vidsträckt användning. Det är nämligen alldeles givet, att vid utnämningrättens utövande stort avseende alltid måste fästas vid den anslutning, som någon av de å förslaget uppförda kan hava vunnit vid församlingsvalet.

De synpunkter, som departementschefen anförde i fråga om betydelsen av församlingsvalet vid tredjegångstillsättning, underströkos ytterligare vid behandlingen i 1934 års riksdag av det genom propositionen nr 154 framlagda förslaget till ny prästvals lag. Första lagutskottet, till vars handläggning propositionen hänsköts, anförde i avgivet utlåtande, nr 60, att utskottet hyst stor tvekan, huruvida det kunde låta sig göra att i enlighet med departementschefens förslag låta Konungen — bortsett från de fall då fjärde provpredikant varit under omröstning — tillsätta kyrkoherdetjänst var tredjegång utan att därigenom den rätt, som i flertalet församlingar av ålder tillkommit menigheten, trädde för nära. Utskottet hade dock kommit till den uppfattningen, att en lösning, som tillgodosåge de av utskottet anförda synpunkterna, syntes närmast kunna vinnas i anknytning till den i propositionen föreslagna linjen under förutsättning, att Konungen vid utövändet av den utnämningssrätt, som skulle tillkomma honom, toge vederbörlig hänsyn till församlingarnas vilja. Utskottet förordade fördenskull departementschefens förslag i förevarande avseende, under uttalande av den bestämda förväntan, att i de fall, då utnämningssrätten tillkomme Konungen, församlingens val likväl komme att tillmätas ett väsentligt inflytande på tjänstens tillsättning, där det visade en under avsevärt deltagande tydligt uttalad mening och valresultatet icke skulle leda till uppenbar orättvisa. Under den följande riksdagsdebatten framfördes från åtskilliga håll synpunkter, liknande dem motionärerna anförde, utan att dessa synpunkter dock vunno gehör hos riksdagen.

Från lagförslagets behandling i 1934 års kyrkomöte må slutligen erinras, hurusom kyrkolagsutskottet i sitt av kyrkomötet godkända betänkande, nr 14, framhöll, att förslaget i fråga om församlingarnas och prästerskapets i vissa avseenden skiljaktiga intressen finge anses lyckligt avvägt, varvid utskottet för församlingarnas del betonade, att dessa ju beträffande alla tillsättningar av ordinarie präster bibehölles vid sin rätt att genom val tillkännagiva sin mening om vem som borde ifrågakomma till deras själasörjare.

I en vid 1936 års kyrkomöte väckt motion, nr 25, föreslogs att kyrkomötet måtte hos Kungl. Maj:t hemställa om utredning angående sådan ändring av prästvalslagen, att bestämmelsen om prästval utginge vid sådan tillsättning av kyrkoherdetjänst, som avses i 41 § 4 mom. I betänkande, nr 8, som godkändes av kyrkomötet, avstyrkte kyrkolagsutskottet motionen, väsentligen under hänvisning till den korta tid som förflutit från lagens tillkomst.

Frågan om avskaffande av valet vid tredjegångstillsättning av kyrkoherdetjänst framfördes ånyo i två vid 1938 års kyrkomöte väckta motioner, nr 3 och 4.

Kyrkolagsutskottet, som behandlade motionerna, anförde i betänkande, nr 14, bland annat följande:

Till en början vill utskottet framhålla, att erfarenheterna av bestämmelserna om s. k. tredjegångstillsättning i 41 § 4 mom. i gällande lag om tillsättning av prästerliga tjänster varit olika i olika delar av landet under de knappa 4 år, lagen varit i tillämpning. På en del håll hava bestämmelserna fungerat utan att giva anledning till anmärkning, medan de på andra håll haft mindre önskvärda följder. — — — — —

Mot förslaget om uteslutande av bestämmelsen om val vid tredjegångstillsättning har anförts att nämnda förslag dock innebär en rubbning av den princip som hittills varit gällande, nämligen att församlingen genom val har att giva tillkänna sin mening om den som skall bliva församlingens präst. Denna församlingarnas valrätt måste betraktas såsom en stor tillgång för det svenska folket och innebär, principiellt sett, att prästen blir djupare förankrad i sin församling, än om han kommer dit så att säga kommenderad av en högre myndighet. Från denna synpunkt har man hållit före, att man endast i yttersta nödfall bör rubba på valprincipen, enär en dylik rubbning, en gång företagen, kan medföra att valprincipen över huvud tränges undan. Fråga är om verkligen ett sådant nödfall föreligger beträffande tredjegångstillsättningen. Mot den uppfattningen att dylikt nödfall föreligger har man anført, att om vid ett prästval stor röstsplittning förevarit, församlingen icke torde anse valprincipen desavuerad, därest Kungl. Maj:t skulle utnämna någon, som icke varit underställd församlingens val. Tvärtom torde det ha varit så, att församlingen i sin helhet blivit nöjd med att ingen av dem, som varit föremål för val, blev utnämnd. I själva verket torde det endast ha varit mycket få fall, att en präst som vid valet endast erhållit ett fåtal röster har blivit utnämnd, varigenom således valprincipen vid tredjegångstillsättning skulle ha blivit diskrediterad. Vidare kan framhållas, att tredjegångstillsättning i regel förekommer så sällan i en och samma församling, att även om Kungl. Maj:ts utnämning skulle kännas såsom en oförrätt, detta måste vara glömt av den generation, som skall rösta vid nästa tredjegångstillsättning.

Om valet vid tredjegångstillsättning avskaffas, måste proceduren, huru vid ifrågavarande tillsättningar skall tillgå, närmare bestämmas. För att åstadkomma en ersättning för det bortfallna valet har man föreslagit att församlingen dock borde få giva sin mening tillkänna på något sätt. Den möjligheten har framkastats att församlingens kyrkoråd eller kyrkofullmäktige skulle få tillfälle att avgiva ett motiverat förord, en utväg som dock av olika skäl förefaller mindre tilltalande. Så har hittills varje församlingsmedlem genom deltagande i omröstningen fått göra sin mening gällande, och det är att antaga, att därest kyrkoråd eller kyrkofullmäktige skulle avgiva något förord, enskilda församlingsmedlemmar skulle söka genom petitionslistor utöva inflytande vid tillsättningen av befattningen i fråga. Ett maskerat val skulle komma till stånd, vilket endast skulle verka förvirrande beträffande själva valprincipen.

I så fall vore att föredraga, att Kungl. Maj:t utan några slags mellanformer av val, sedan domkapitlet i vederbörlig ordning hade upprättat förslag, utnämnde till den lediga befattningen. Fråga uppstår då, huru förfaras skall med dem, som, enligt nu gällande bestämmelser, kunna utom förslaget söka den lediga befattningen. För närvarande inlämnas dylika ansökningar, sedan val har hållits. Bortfaller valet, böra alla ansökningar rimligtvis inlämnas samtidigt. Några skäl för en sådan omgång, att domkapitlet efter en första ansökningstid och sedan domkapitlet upprättat förslag skulle invänta en andra ansökningstid, kunna näppeligen förebringas. I varje fall, antingen det bleve en ansökningstid eller tvenne, måste de nuvarande bestämmelserna an-

gående dem, som äro berättigade att söka utom förslaget, omarbetas, och förslag till dylik omarbetning föreligger icke.

Om vid tredjegangstillsättningar Kungl. Maj:t skulle utnämna utan föregående val av församlingen, så måste man utan tvivel räkna med att situationen vid utnämningen icke kommer att bliva densamma som vid nuvarande tredjegangstillsättningar. Valproceduren utövar nu en stark sovring med avseende på dem, som söka den lediga befattningen. Valets bortfallande skulle säkerligen locka många sökande, som önskade erhålla transport till ett välbeläget pastorat — erfarenheten ger vid handen, att en präst numera i första hand för sina barns uppfostran söker transport, nämligen till pastorat, där läroverk finnes eller är så beläget, att kommunikationerna möjliggöra barnens skolgång på ort med läroverk. Ökningen av antalet sökande vid tredjegangstillsättning skulle lätt kunna motverka det syftemål, som man velat nå just genom tredjegangstillsättningarna.

Å andra sidan är det oförnekligt att i en stor församling, där valproceduren med nödvändighet måste bliva omständlig, val vid tredjegangstillsättningen under givna omständigheter kan te sig meningslöst och väcka olust beträffande valprincipen över huvud. Detsamma kan självfallet inträffa också i mindre församlingar, där valet åsamkar mindre besvär än i en stor stadsförsamling. För att i någon mån undanröja dessa olägenheter kunde det tänkas, att församling vid tredjegangstillsättningar tillfrågades, om man ville, att val skulle äga rum, varigenom klart markerades skillnaden mellan val vid tredjegangstillsättning och vid andra tillfällen.

Utskottet, som övervägt de skäl, som anförts för och emot förslaget, inser till fullo det förfång för själva valprincipen och de olägenheter i övrigt, som dessa val innebära. Mot förslaget talar emellertid dels det principiellt betänkliga i att beröva församlingarna rätt att rösta, dels svårigheten att finna någon lämplig form för den församlingens opinionsyttring, som eventuellt bör träda i stället för valen, dels nödvändigheten att vid valens avskaffande skapa nya bestämmelser för rätten att ansöka utom förslaget och dels risken, att antalet sökande till begärliga befattningar skall svälla ut och förrycka utnämningarna.

Enligt utskottets mening hava ifrågavarande bestämmelser varit i tillämpning för kort tid, för att man skall kunna avgöra, huru de nackdelar, bestämmelserna medföra, skola kunna avhjälpas.

På grund av vad sålunda anförts hemställde kyrkolagsutskottet, att motionerna icke måtte föranleda någon kyrkomötets åtgärd.

Vid kyrkolagsutskottets betänkande voro fogade reservationer, dels av herr Nygren och dels av herr Söderlind.

Kyrkolagsutskottets hemställan bifölls av kyrkomötet med 38 röster mot 19, vilka avgåvos för ett av herr Söderlind under överläggningen framställt yrkande att kyrkomötet skulle besluta att i underdånig skrivelse anhålla om den utredning som begärts i de i ämnet väckta motionerna.

I en vid 1939 års riksdag väckt motion, II: 244, hemställdes, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning och förslag till sådan ändring av prästvalslagen att bestämmelsen om val utginge vid sådan tillsättning av kyrkoherdetjänst, som avses i 41 § 4 mom.

Motionen behandlades av första lagutskottet, som i avgivet utlåtande, nr 31, uttalade bland annat följande:

Av uttalandena vid tillkomsten år 1934 av reglerna om tredjegångstillsättning framgår, att därmed avsågs att möjliggöra placering av prästmän som, ehuru förtjänta, av olika anledningar hade svårighet att med tillämpning av valsystemet vinna befordran.

Denna princip att tillsättning av kyrkoherdetjänst i vissa regelbundet återkommande fall skall tillkomma Kungl. Maj:t torde vara erforderlig för att undanröja de ojämnheter och orättvisor som skulle kunna uppstå med ett tillämpande över hela linjen av principen om församlingens rätt att själv utse sin präst. Det bör dock därvid tillses att bestämmelserna äro så utformade att ej olägenheter i andra avseenden uppkomma. Det synes nu allmänt medgivnas att vissa mindre önskvärda följder av bestämmelsen om val vid tredjegångstillsättning framträtt. I de fall, då Kungl. Maj:t frångår församlingens val och eventuellt utnämner någon som ej ens sökt tjänsten inom den stadgade ansökningstiden, kan valproceduren lätt komma att för församlingsmedlemmarna framstå såsom en onödig, understundom rätt besvärlig formalitet. Och då skillnaden mellan val vid tredjegångstillsättningar och vanliga prästval ofta ej står fullt klar för den enskilde församlingsmedlemmen, kan nyssnämnda förhållande inverka ofördelaktigt på valdeltagandet vid de regelmässiga prästvalen med risk att hela valsystemet råkar i misskredit. De invändningar, som rests mot en reform på området, torde väsentligen motiveras därmed att svårigheter skulle föreligga att utforma lämpliga nya regler för de avsedda tredjegångstillsättningarna. Dessa svårigheter synas emellertid icke oöverkomliga, och frågan är enligt utskottets mening av den vikt att en utredning bör komma till stånd. Det kan icke förväntas att ett uppskov med frågan skulle skapa bättre förutsättningar för dess lösning. Med hänsyn till att, av tillgängliga uppgifter att döma, de fall som avsetts att regleras genom tredjegångstillsättningarna äro betydligt fåtaligare än hela antalet tredjegångstillsättningar — i över hälften av fallen har Kungl. Maj:t utnämnt den av församlingen valde — synes det böra tagas under övertvägande huruvida icke Kungl. Maj:ts tillsättningsrätt skulle kunna begränsas till ett mindre antal fall än nu är stadgat samtidigt som valproceduren i dessa fall underlåtes.

Utskottet hemställde på grund härav, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning angående ändrade bestämmelser för s. k. tredjegångstillsättning av kyrkoherdetjänst samt om framläggande av de förslag vartill utredningen kunde föranleda.

I en vid utlåtandet fogad reservation av herr Karl Emil Johanson m. fl. framhölls att det vore försiktigast att avvakta ännu en tids erfarenhet av tillämpningen av reglerna om tredjegångstillsättningar och hemställdes att motionen icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda. I reservationen anfördes vidare:

Att systemet med tredjegångstillsättningar utgör ett behöfligt komplement till huvudregeln om församlingarnas rätt att själva utse sina präster, därom synas alla vara ense. Emellertid bör man icke inskränka nämnda rätt för församlingarna mer än som verkligen är av förhållandena påkallat. Vid tillkomsten år 1934 av de gällande bestämmelserna om tredjegångstillsättning anslöt sig första lagutskottet till det framlagda förslaget under den för-

utsättningen, att Kungl. Maj:t vid utövändet av den utnämningssrätt, som skulle tillkomma Kungl. Maj:t, toge vederbörlig hänsyn till församlingarnas vilja. Utskottet uttalade tillika den bestämda förväntan att i de fall, då utnämningssrätten tillkomme Kungl. Maj:t, församlingens val likväl komme att tillmätas ett väsentligt inflytande på tjänstens tillsättning, där det visade en under avsevärt deltagande tydligt uttalad mening och valresultatet icke skulle leda till uppenbar orättvisa. Erfarenheterna under den tid bestämmelserna varit i tillämpning visa också att Kungl. Maj:t kunnat i flertalet fall följa församlingarnas genom valet uttalade vilja. Tillräckliga tillfällen att placera sådana prästmän, som tredjegångstillsättningsinstitutet avsåg att bereda befordringsmöjligheter, synes Kungl. Maj:t hava i de fall, då valdeltagandet varit allenast obetydligt eller stor splittring bland de röstande förelagat. Det framgår härav att även vid tredjegångstillsättningarna valet har en uppgift att fylla. Enstaka fall, där missförhållanden yppa sig, torde näpeliggen kunna undvikas ens med en annan ordning för dessa tillsättningar. Det torde jämväl böra framhållas, att vissa av de skäl, som förebragts för ett avskaffande av valet vid tredjegångstillsättningar, kunna synas riktade mot valprincipen överhuvud.

Herr Gezelius reserverade sig beträffande motiveringen till utskottets hemställan.

Båda kamrarna biföllo, med avslag å utskottets hemställan, den av herr Karl Emil Johanson m. fl. avgivna reservationen.

I de nu förevarande motionerna finnes intagen en statistisk tabell över tredjegångstillsättningar av kyrkoherdetjänster under tiden 1/1 1938—31/12 1942, upptagande tillhoppa 125 sådana tillsättningar och utvisande att den med högsta röstetal valde utnämns i 59.2 procent av samtliga fall under det att Kungl. Maj:t i återstående 40.8 procent av utnämningarna utsett antingen sökande med lägre röstetal (16.8 procent), annan på förslag uppsatt och förordad (8 procent) eller extra sökande (16 procent).

I motionen I: 177 anför motionären bland annat:

Det måste betecknas såsom en mycket anmärkningsvärd utveckling, att Kungl. Maj:t ansett sig böra underkänna församlingens mening i 40 procent av fallen. Inte minst egendomligt är att i 16 procent »extra sökande» blivit utnämnda, d. v. s. prästmän, som ej velat ställa sig under församlingens val.

Det förefaller nödvändigt att något göres för att återställa församlingarnas gamla självbestämningssrätt. Genom att ta bort församlingsvalet var tredje gång kyrkoherde skall tillsättas, när man inte problemets kärna. Detta skulle visserligen innebära en hyfsning av de nuvarande bestämmelserna, varigenom split och strid kunde undvikas, men därmed kopplades dock församlingarna av från inflytande. Det naturligaste borde väl vara att återgå till vad som gällde före 1934 års lag, att återställa församlingarnas rätt att vid alla tillfällen, då icke fjärde provpredikant kallats, genom val avgöra saken. År 1934 gjordes på detta område onekligen ett avsteg från självklara demokratiska rättigheter. Genom lagens tillämpning ha dess motståndare blivit styrkta i sin redan 1934 uttalade uppfattning.

Församlingarnas rätt att välja präst är, som tidigare framhållits, mycket gammal. Om den under gångna tider i vissa fall varit underställd restriktioner, t. ex. genom förekomsten av regala pastorat och genom patronatsrätt,

kan detta inte utgöra något motiv för en begränsning i vår tid. Om det är någonstans, där det personliga måste tillmätas stor betydelse, är det vid val av en prästman, som ej endast skall vara ämbetsman utan främst själasörjare. Enbart lärdomsmeriter eller antal tjänsteår kunna ej få vara avgörande.

Motionären framhåller, att det icke torde vara angenämt för en prästman att ovälkommen eller med en mycket liten del av de i valet deltagande bakom sig tillträda en kyrkoherdebefattning, samt fortsätter i anslutning därtill:

Inte heller kan det vara till gagn för tjänstens utövande. Det av gammalt i vårt land goda förhållandet mellan präst och församling utsattes för påfrestningar. Ingen prästman bör förmenas att redan från början av sin tjänst känna sig arbeta med församlingsbornas stöd. Även om meningarna äro delade vid ett vanligt prästval, då församlingen avgör, brukar man i god demokratisk ordning respektera vad majoriteten uttalat. Den vanliga ordningen bör vara det naturliga vid alla prästval.

I motionerna I: 128 och II: 195 anföra motionärerna bland annat:

Redan det förhållandet, att Kungl. Maj:t i över fyrtio procent av utnämningarna gått annan väg än den församlingens val utpekade med större eller mindre klarhet, synes ge vid handen att man på allvar måste ifrågasätta, om icke valförrättningen vid tredjegångstillsättningarna är en överflödig procedur, som bidrager till att komplicera utnämningen. Den inneboende karaktären hos själva valförrättningen förlorar under dylika omständigheter sitt berättigande, åtminstone i fall, då icke församling genom stort valdeltagande och förhållandevis enig uppslutning kring viss kandidat tydligt givit sin önskan till känna. I sådana fall, som emellertid icke torde vara vanliga, har Kungl. Maj:t tvivelsutan tillmätt församlingens val stor och även avgörande betydelse. Mången gång är dock inte valförrättningen på sådant sätt utslagsgivande. Övriga faktorer, som enligt lagen skola inverka på utnämningen, ha därigenom erhållit ökad betydelse, och församlingens valförrättning med hela den vidlyftiga apparat, som därvid sättes i gång, har blott tillmätts sekundär vikt. Därav eventuellt föranledd besvikelse hos församlingen kan visserligen vara förståelig men måste rikta sig mot den gällande ordningen.

Det skulle därför tvivelsutan vara ägnat att skapa ökad klarhet för alla parter, om utnämningsrätten till kyrkoherdetjänst var tredje gång lades direkt i Konungens hand med uteslutande av prov och val.

Då emellertid församlingarnas rätt till medinflytande under alla förhållanden förtjänar beaktande, synes en undersökning angående andra vägar för detta medinflytande vara påkallad. Möjligen kan härvid såsom ordning åvägabringas att kyrkoråden — på motsvarande sätt som domkapitlen — beredas tillfälle att avge yttrande över de sökande till kyrkoherdetjänsten.

Av förarbetena till 1934 års lag om tillsättning av prästerliga tjänster framgår, att syftemålet med bestämmelserna i 41 § 4 mom. om s. k. tredjegångstillsättning av kyrkoherdetjänst var att tillgodose prästerskapets krav på en rättvis befordran. Att den förut gällande ordningen icke ledde till ett för prästerna tillfredsställande resultat var allmänt erkänt. Ett betydande antal förtjänta prästmän, som av olika anledningar icke lyckades göra sig gällande vid valen, vunno icke alls eller först vid hög ålder befordran till

Utskottet.

kyrkoherdetjänst. Därest bestämmelserna i 41 § 4 mom. prästvalslagen i enlighet med yrkandet i motionen I: 177 upphävdes skulle liknande missförhållanden med all sannolikhet åter komma att uppstå. Regeln om tredjegångstillsättning av kyrkoherdetjänst utgör ett nödvändigt komplement till huvudregeln om församlingarnas fria valrätt, och några bärande skäl för ett upphävande av tredjegångsregeln hava enligt utskottets mening icke förebrotts.

Tredjegångsregeln framstår väsentligen såsom en kompromiss mellan å ena sidan församlingarnas på den historiska utvecklingen grundade och även i och för sig berättigade anspråk på medbestämmanderätt vid utseendet av deras själasörjare och å andra sidan prästerskapets lika berättigade krav på en rättvis befordran. Församlingarnas valrätt bör icke inskränkas mer än som erfordras för ett tillgodoseende av sistnämnda krav. Första lagutskottet tillstyrkte det vid 1934 års riksdag framlagda lagförslaget, varvid utskottet förutsatte att Konungen vid utövandet av den utnämningsrätt, som skulle tillkomma honom, toge vederbörlig hänsyn till församlingarnas vilja. Utskottet uttalade därvid den bestämda förväntan, att i de fall, då utnämningsrätten tillkomme Konungen, församlingens val likväl komme att tillmätas ett väsentligt inflytande på tjänstens tillsättning, där det visade en under avsevärt deltagande tydligt uttalad mening och valresultatet icke skulle leda till uppenbar orättvisa. Det har i tillämpningen visat sig att Konungen i flertalet fall kunnat respektera församlingarnas vid valen uttryckta vilja. Utskottet har jämväl uppmärksammat att antalet fall, i vilka Konungen på grund av ändrade förhållanden till kyrkoherdetjänst kunnat utnämna den prästman som erhållit högsta röstetalet, varit större under de sistförflutna åren än under åren närmast efter lagens ikraftträdande. Det torde kunna antagas att denna tendens kommer att göra sig gällande även framdeles. Konungen synes sålunda hava möjlighet att placera sådana prästmän, som tredjegångsregeln avsåg att bereda befordran, vid de tillfällen då valdeltagandet är mycket ringa eller röstsplittningen stor. Att Konungen i dessa relativt fåtaliga fall till kyrkoherde utnämner annan än den som erhållit högsta röstetalet lär icke kunna väcka betänkligheter av allvarlig art. Även i dessa fall har emellertid enligt utskottets förmenande valet en uppgift att fylla därigenom att det till ledning för Konungen klarlägger församlingsopinionens inställning till de prästmän, som uppförts på förslaget. Att ersätta valet med exempelvis yttranderätt för kyrkorådet, såsom i motionerna I: 128 och II: 195 satts i fråga, finner utskottet av olika skäl icke lämpligt. Det kunde, såsom kyrkolagsutskottet vid 1938 års kyrkomöte uttalat, i sådant fall antagas att enskilda församlingsmedlemmar skulle söka genom petitionslistor utöva inflytande vid kyrkoherdetillsättningarna. Härigenom skulle ett maskerat val komma till stånd, vilket endast skulle verka förvirrande beträffande själva valprincipen. Då tillsättningarna enligt motionärernas förslag icke skulle föregås av prov och då kyrkorådet icke

kan antagas äga kännedom om samtliga sökande, vill det synas som om den ifrågasatta yttranderätten väsentligen skulle komma att inskränka sig till en prövning av sökandenas formella meriter. Sådan prövning åligger emellertid domkapitlet, och något behov av ytterligare granskning av dylik art lär icke förefinnas. Härtill kommer att ordförandeskapet i kyrkorådet vid ledighet å kyrkoherdetjänsten i åtskilliga fall utövas av en adjunkt eller annan yngre prästman, som icke lämpligen bör deltaga vid bedömningen av äldre kollegers meriter. Utskottet vill slutligen erinra därom att förslag om avskaffande av församlingsvalet vid tredjegangstillsättning av kyrkoherdetjänst avvisats såväl av 1936 och 1938 års kyrkomöten som av 1939 års riksdag.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att förevarande motioner, I: 177 samt I: 128 och II: 195, icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 23 mars 1943.

På första lagutskottets vägnar:

N. GÄRDE.

Vid detta ärendes behandling hava närvarit

från första kammaren: herrar *Gärde, Karl Emil Johanson, Eskhult, Siljeström**, *Krügel, Olofsson** och *Caap*;

från andra kammaren: herrar *Lindqvist, Hedlund* i Östersund, *Ryberg, Berg, Larsson* i Hede, *Sundström* i Vikmanshyttan, *Nilson* i Eskilstuna och *Skoglund* i Umeå.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herrar *Hedlund* i Östersund och *Nilson* i Eskilstuna, vilka anför:

»Som av utskottets redogörelse för kyrkomötets och riksdagens behandling av förevarande fråga framgår, ha tidigare upprepade gånger gjorts framställningar om sådan ändring av prästvalslagen, att bestämmelsen om prov och val utginge vid de s. k. tredjegangstillsättningarna. De skäl som härvid anförts synas oss ha ytterligare bestyrkts genom de sista årens erfarenheter av lagens tillämpning. Särskilt allvarligt ter sig det förhållandet, att i de fall då

Konungen utnämnt annan än den som vid valet erhållit det högsta röstetalet, ofta stark irritation och allmän olust uppkommit i församlingen, vilket måste anses menligt inverka på församlinglivet. Vi hemställa därför,

att riksdagen i anledning av motionerna I: 128 och II: 195 måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning angående sådan ändring av lagen den 7 december 1934 om tillsättning av prästerliga tjänster, att kyrkoherdetjänst var tredje gång den blir ledig utan prov och val efter ansökan tillsättes av Konungen.»
